

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXII/1—2

БЕОГРАД
1976

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXII (нова серија)

Св. 1—2

САДРЖАЈ

Белић о „Нашем језику“ и нашим задацима (Уз стогодишњицу рођења Александра Белића, оснивача и првог уредника часописа „Наш језик“) (приредила ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	3—7
Иако неопходна, ревизија норме књижевног језика треба да се врши опрезно (МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ)	8—14
Један половично објашњен суфикс српскохрватски (РАДОСАВ БОШКОВИЋ)	15—17
Прилог нормирању ријечи оријенталног поријекла у нашем језику (АСИМ ПЕЦО)	18—23
Турске позајмице неосманског порекла (др МИЛАН АДАМОВИЋ, Гетинген)	24—34
О упрошћавању сугласничких скупова <i>сѣн, зѣн, шѣн, жѣн</i> у придевским облицима (МИЛИЦА ВУЈАНИЋ)	35—42
О промени и непроменљивости бројева	
(1) Деклинабилност и индеклинабилност бројева <i>два, три, четири</i> (ГОЈКО КРАЉЕВИЋ, Сарајево)	43—52
(2) Променљивост бројева 2—4 у штокавским говорима (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	52—56
(3) Неки подаци и ставови о променљивости бројева (припремила МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	56—63
Текућа питања језичке културе	
Речник САНУ као путоказ за правилан однос према туђицама (МИЛОСАВ ТЕШИЋ)	64—67
Старање француског радија и телевизије о језичкој култури (ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ)	68—69
Утицај радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу (МИТАР ПЕШИКАН)	69—76
Питања и одговори (Индивидуалне речи, Писање великог слова у називима с двоструком одредбом — МИЛИЦА ВУЈАНИЋ; Герек или Гјерек, Улица Тадеуша Кошћушког или Тадеуша Кошћушка, Транскрипција пољског <i>гз</i> , Како транскрибовати руска презимена на <i>-нин</i> — ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ)	76—79

Х р о н и к а

Девета књига Речника САНУ (ЗОРКА ГОЛУБОВИЋ-СТАНОЈЧИЋ)	80
Научни скуп посвећен Даничићевом јубилеју у организацији САНУ и ЈАЗУ (МИЛОРАД СИМИЋ)	81—82
Дисертације са сербокроатистичком тематиком у СССР-у (МАРИЈА-НА КИРШОВА, Москва)	82—85

С п о м е н и

Берислав Николић	86—91
-------------------------------	-------

некада обухватала и све главне бројеве. Тако свјесно подржавамо и убрзавамо пауперизацију свог језика, умјесто да га развијамо и обогаћујемо.

2. Склонљиви облици данас могу долазити и уз именице мушког и уз именице средњег рода, а не само уз именице женског рода. Такођер склонљиви облици могу долазити и без приједлога и са приједлозима.

3. Писци и лингвисти у западним крајевима досљедније употребљавају склонљиве облике, али и они избјегавају употребу датива, инструментала и локатива од броја *четири*. Можда ће широј употреби ових падежа помоћи признавање облика *четирима* као правилног.

4. Употреба бројева задаје тешкоће и писцима, и преводиоцима, и лекторима, и наставницима. Зато би било потребно да нормативни и правописни приручници што подробније пропишу правила употребе и конгруенције бројева.

Гојко Краљевић

ПРОМЕНЉИВОСТ БРОЈЕВА 2—4 У ШТОКАВСКИМ ГОВОРИМА

У овом прилогу приказана је (симболима датим у табели) ситуација у вези с променљивошћу бројева *два*, *три* и *четири* у оним штокавским говорима за које постоје потребни (или бар делимични) подаци. Ти су подаци узети из ових радова¹: 1) С. Ившић, *Данашњи јосавски јовор*, Рад ЈАЗУ 197, 54; 2) Б. Финка и А. Шојат, *Хрвајски екавски јовори југозаједно од Винковаца*, Радови Центра за знанствени рад — Винковци, 3, посебан отисак, Загреб 1975, 101; 3) М. Шимундић, *Говор Имотске крајине и Бекције*, Дјела АНУБиХ ХЛI, књ. 26, 142; 4) М. Милас, *Данашњи мосћарски дијалекат*, Рад ЈАЗУ 153, 168; 5) Д. Петровић, *О јовору Змијања*, ЗбМСФЛ XV, св. 1, 157; 6) М. Жуљић, *Данашњи варешки дијалекат*, Школски вјесник XV, 572; 7) Ђ. Шурмин, *Особине данашњега сарајевскога јовора*, Рад ЈАЗУ 121, 203; 8) С. Н. Реметић, *Фонетске и морфолошке карактеристике јовора Срба у Кладњу и околини*, Прил. ФФНС 6, 129; 9) М. Симић, *Говор села Обада*, магистарски рад у рукопису; 10) М. Тешић, *Говор села Љештанској*, магистарски рад у рукопису; 11) М. Николић, *Говор села Горобилиа*, СДЗб XIX, 678; 12) Г. Ружичић, *Акцентајски сисџем њеваљској јовора*, СДЗб III, 147; 13) М. Станић, *Ускочки јовор*, СДЗб XX, 218; 14) Ј. Вуковић,

¹ Број рада одговара броју који стоји испред одговарајућег говора у табели.

Говор Пиве и Дробњака, ЈФ XVII, 66; 15) Д. Вушовић, *Диалект и источне Херцеговине*, СДЗБ III, 65; 16) А. Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV, 147; 17) М. Пешикан, *Староцрногорски средњокашунски и њешански јовори*, СДЗБ XV, 165—166; 18) Б. Милетић, *Црмнички јовор*, СДЗБ IX, 430—432; 19) Л. Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗБ XVIII, 253; 20) М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ XIII, 82—83; 21) Д. Барјактаревић, *Новопазарско-сјенички јовори*, СДЗБ XVI, 96; 22) Д. Јовић, *Трстенички јовор*, СДЗБ XVII, 127; 23) Р. Симић, *Левачки јовор*, СДЗБ XIX, 373—374; 24) А. Пецо — Б. Милановић, *Ресавски јовор*, СДЗБ XVII, 333; 25) П. Ивић, *О јовору Галијољских Срба*, СДЗБ XII, 228; 26) Б. М. Николић, *Тришћки јовор*, СДЗБ XVII, 419; 27) Б. М. Николић, *Мачвански јовор*, СДЗБ XVI, 267; 28) Б. М. Николић, *Сремски јовор*, СДЗБ XIV, 285.

Симболи употребљени у табели имају следећа значења: + означава присуство обележеног облика, односно постојање посебног наставка за тај падеж, — означава одсуство обележеног облика, односно непостојање посебног наставка за тај падеж (једнак је ном.), а ови знаци у () указују на реткост употребе одређеног облика; тамо где се на основу постојећих података није могло утврдити присуство, односно одсуство некога облика у говору није стављен никакав знак. У извесним случајевима поједини симболи су узети донекле условно, с обзиром на извесну непотпуност података или непрецизност формулација датих у овим радовима. Отуда уз њих стоји (?).

г о в о р	женски род						мушки/средњи род					
	D-I-L			Gen.			D-I-L			Gen.		
	2	3	4	2	3	4	2	3	4	2	3	4
1 Посавина ²	+	+		+	+							
2 Винковци ³	+		(+)	+	+	—	+					—
3 Имотска крајина и Бекија ⁴	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
4 Мостар ⁵	+	+	+			—	+	+	+	+	+	+
5 Змијање ⁶	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
6 Вареш	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
7 Сарајево	+			+			+			+		
8 Кладањ	+			+			+			+		

² Није речено да ли се *ирију* и *ијрима* односи само на ж. р., али је то, аналогно броју 'два', врло вероватно.

³ Изричито констатовано постојање аналитичке деклинације. За број 'четири' род је ирелевантан, али су потврде само уз им. ж. р.

⁴ Потврдне констатације дате условно, јер је теоретски могуће да облици које наводи аутор покрију све рубрике.

⁵ Наведени само облици које могу имати бројеви 2—4, без икаквих ближих обавештења.

⁶ За инстр. ж. р. броја 'два' наведена само индеклинабилна форма, али није изричито речено да нема деклинабилних.

г о в о р	женски род						мушки/средњи род					
	D-I-L			Gen.			D-I-L			Gen.		
	2	3	4	2	3	4	2	3	4	2	3	4
9 Обади (Сребреница)	+	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—
10 Љештанско (Б. Башта)	+	+	+	+	+	—	(+)	—	—	—	—	—
11 Горобиље (Уж. Пожега)	+	(+)	(+)	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12 Пљевља ⁷	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13 Ускоци	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14 Пива и Дробњак	+	(+)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15 Никшић и Бањани	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16 Ист. Херцегов.	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17 Средњокатунски и љешански	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18 Црмница ⁸	+	(+)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19 Мрковићи ⁹	—	—	(+)	—	—	—	+	—	—	—	—	—
20 Ист. Ц. Гора	+	+	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—
21 Нови Пазар и Сјеница ¹⁰	+	+	—	—	(+)	—	—	—	—	—	—	—
22 Трстеник	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23 Левач	(+)	(+)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24 Ресава	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25 Галипоље ¹¹	+	+	+	—	—	—	+	+	+	—	—	—
26 Тршић	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27 Мачва ¹²	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—
28 Срем	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Већ први поглед на дату табелу открива карактеристичну већу концентрацију позитивних знакова на левој страни табеле, а негативних на десној, и то како у табели као целини тако и у међусобном односу појединих њених колона. То, за већину говора, практично значи: 1) већу променљивост женског рода (или, за бројеве који не разликују род, већу променљивост уз именице ж. р.) него мушког/средњег рода (односно уз им. м/ср. р.); 2) већу променљивост у дат.-лок.-инстр. него у ген.; 3) већу променљивост броја ,два' него броја ,три', а броја ,три' него ,четири'.

⁷ На основу тврдње изречене у раду о а к ц е н т у пљеваљског говора.

⁸ Обележени деклинациони облици ж. р. броја, ,два' и ,три' обичнији су у дат. него у инстр.

Облик *g(в)џема*, наведен као једина потврда за м. р., заправо је архаизам. То важи и за *двџема* које А. Младеновић наводи из језика владике Данила, јер се из примера види да се односи на именицу м. р. (А. Младеновић, *Језик владике Данила*, Нови Сад 1973, 152).

⁹ Наведене потврде за облике обележене овде са (+). Иначе, речено да се „бројеви 2—4 не мијењају ... сем у изузетним случајевима“.

¹⁰ За ген. ж. р. броја ,три' постоји потврда *џирију*, иако је формулација нешто друкчија.

¹¹ Сачувао се само инстр. који има исти облик за сва три рода.

¹² И поред констатације да „у Мачви није изгубљена деклинација броја *два*“, наведен само ген. ж. р.

Тако би се на основу прва два наведена фактора (род и падеж)¹³ штокавски говори углавном могли поделити на пет група (изузимајући поједине специфичне или нејасне случајеве).

У прву групу ишли би говори који знају за обележене деклинационе облике и у женском и у мушком/средњем роду, и у ген. и у дат.-лок.-инстр. То су, пре свега, западнији штокавски говори (нпр. Имотска крајина и Бекија, Мостар, Змијање).

У другу групу долазе они говори који знају за обележене деклинационе облике и у мушком/средњем и у женском роду, али само у дат.-лок.-инстр. То су, углавном, неки периферни говори или говори у дијаспори (нпр. Мрковићи, Галипољски Срби).

У трећу групу спадају говори који имају обележене деклинабилне облике и у ген. и у дат.-лок.-инстр., али само у женском роду (нпр. Обади, Љештанско,¹⁴ источна Црна Гора, Нови Пазар и Сјеница).

У четвртој, најбројнијој, групи су они говори који знају за обележене деклинабилне облике само у женском роду и само у дат.-инстр.-лок. (нпр. Горобиље, Ускоци, Пива и Дробњак, Никшић и Бањани, источна Херцеговина, средњокатунски и љешански говори, Црмница, Трстеник, Левач, Тршић).

Пету групу чине говори који уопште немају обележене деклинабилне облике бројева 2—4. То су: Пљевља, Ресава и Срем.¹⁵

Оваква издиференцираност говорне ситуације свакако је занимљива, како за лингвистичку географију тако и за стандардни језик. Оно што још треба истаћи јест, с једне стране, чињеница да за свега 3 од 28 наведених штокавских говора нису констатовани никакви обележени деклинациони облици бројева 2—4, али да, с друге стране, и само расправљање о степену променљивости ових бројева у говорима који иначе имају деклинацију говори о томе да ти бројеви не спадају у нормалне деклинабилне речи, макар и постојали обележени облици за све родове и све падеже. Јер (а то, будући да се не види из табеле, морамо посебно нагласити), у свим овим говорима јављају се и (или само) индеклинабилне (дакле исте) форме у свим падежима, што је за нормалне деклинабилне речи сасвим необично. О степену присутности тих

¹³ О којем се конкретно броју ради мање је важно за ову поделу, јер, у начелу, за све говоре важи констатација наведена под 3). Ипак би ваљало напоменути да свега девет од ових говора зна за било какав деклинабилни облик броја 'четири' (осим, наравно, основног — номинатива).

¹⁴ Ако се занемари редак облик дат.-инстр.-лок. броја 'два' у м. р.

¹⁵ Ради сваке сигурности ваљало би рећи да такви облици нису за обележени.

Карактеристично је, иначе, да су то представници трију различитих група штокавског дијалекта — источнохерцеговачке, косовско-ресавске и шумадијско-војвођанске и да се, дакле, непроменљивост бројева 2—4 јавља у обе дијалектске групе које чине основицу стандардног језика,

форми, односно аналитичке деклинације, тешко је овде извести неки општији закључак, будући да су испитивачи најчешће т р а г а л и за променљивим облицима (али и то је индикативан податак).

На крају да кажемо да, у односу на резултате који су овде изнети за штокавске народне говоре, стандардни језик иде донекле својим путем, али то је (као, уосталом, и у многим другим приликама) нормално.

Мирослав Николић

НЕКИ ПОДАЦИ И СТАВОВИ О ПРОМЕНЉИВОСТИ БРОЈЕВА

О бројевима у српскохрватском језику код нас се повремено писало, али још немамо комплетну анализу ове врсте речи. Да би се добила стварна слика њихове употребе, нужно их је посматрати у систему, на дијахроном и синхроном нивоу. Такав приступ захтева, наравно, обраду и бројних именица и збирних бројева. У даљем тексту ћемо изнети неке податке и ставове о променљивости бројева 2, 3 и 4, те одговарајућих збирних бројева и бројних именица, које преносимо из неколико језичких приручника, или се овде први пут износе.

Најпотпунију анализу поменутих бројева пружа нам *Рјечник Јуославенске академије знаности и умјетности*. До сада још ниједна граматика, нити језички приручник или студија нису толико посветили пажње бројевима, пре свега, њиховом историјском развоју.¹ Ради илустрације показаћемо колико само различитих облика, нпр. броја *чејири* уноси у РЈАЗУ његов први уредник — Ђуро Даничић: ном., ак.: *чејир, чејире, чејира, чејр, чејра, чејре, чејари, чејер, чејери, чејири камени, чејири комаша*; ген.: *чејирех, чејирих, чејиријех, чејирију, чејири врста, чејири врсте*; дат.: *чејирем, чејирим, чејирима, чејирма*; инстр.: *чејирми, чејирими, чејиреми, чејирима, чејирма, чејири куйцама, чејири слове*; лок.: *чејирех, чејирих, чејиријех, чејирију, чејирма, чејири*. Навешћемо нешто опширније изводе који су само мали део онога што је у РЈАЗУ записано.

DVA . . . Po samome značenju može biti samo jedan gramatikalni broj: dvojina, ali pošto se ovaj u našem jeziku pomiješao s množinom, njeni oblici dolaze i po ovom zadnjem broju.

1. Nom., acc., voc. Sva ova tri padeža imaju jednake oblike za svaki rod.

a) m. *dva*, od praslovenskoga doba do sadašnjega . . .

b) n.

¹ Значајан прилог промени бројева са историјског аспекта дао је А. Белић у студији *О двојини у словенским језицима*, Београд 1932, стр. 107—112.